

הרב בנימין שלמה המבורגר

ראש מכון מורשת אשכנז
מחב"ס שרשי מנהג אשכנז

בית חופה

א. מיקום החופה בבית.

ב. שימושי בית החופה.

ג. וילונות ומחיצות החופה.

ד. צמחי נוי ותקרת עץ בחופה.

ה. הפרזה בקישוט החופה.

ו. בית חופה אחרי חופת טלית.

ז. אשכנז וצרפת.

ח. ספרד.

ט. ערות המזרח.

י. ארץ ישראל.

יא. סיכום.

א. מיקום החופה בבית

נשואי חתן וכלה נערכים בחופה. כפי שהראו רבותינו הראשונים, חופה היתה מני קדם חיפוי החתן והכלה עצמם בטלית^א. חופת טלית נועדה לקנין נשואין, ונשתמרה עד ימינו בקרב בני אשכנז וספרד. נוסף לכך היתה בימי חז"ל חופה ששימשה מלבד הקנין אף לצורך ישיבת החתן והכלה ושמחתם בשבעת ימי המשתה.

יש מקורות רבים המורים על כך שחופה זו מוקמת בתוך בית, ומקשטים, מעטרים ומיפים אותה במיוחד לכבוד החתונה. יואל הנביא מתאר כיצד "יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה"^ב. את המשוואה: חדר - חופה, ביאר הרד"ק: "החתן, שהיה לו לשמוח עם אשתו, יצא מחדרו. וכן הכלה תצא מבית-חופתה, והוא החדר שזכר"^ג.

על מיקום החופה בתוך הבית אנו למדים מדברי הירושלמי לגבי כניסת האשה לרשות הבעל: "לעולם היא ברשות האב [עד שתיכנס לרשות הבעל לנשואין]. לא סוף דבר לחופה, אלא לבית שיש לו חופה. כעין דא אמנותא, טרקילין וקיטון, חופה וקיטון"^ד. ופירש ה'פני משה': "כעין דא אמנותא, כעין זו המלאכה שעושין טרקילין וקיטון. טרקילין הוא חדר הגדול, וקיטון - חדר הקטן הפתוח לתוכו, ובלשון המשנה:

א. ע"י שרשי מנהג אשכנז, ח"ג, בני ברק תשס"ב, פרק 'חופת טלית'.

ב. יואל ב, טז.

ג. רד"ק שם.

ד. ירושלמי כתובות פ"ד ה"ז; ירושלמי, סוף מס' סנהדרין.

כ'קיסטוניות פתוחות לטרקלין', מדות פ"א ה'. חופה וקיסטון, כלומר, החופה בתוך הקיסטון".
 וכן פירש ה'קרבן העדה': "דא אמנותא, בית ששמו 'אמנותא', ויש בו טרקלין, והוא
 חדר גדול, ובו קיסטון, והוא חדר קטן, ובו החופה, ומקיסטון יכולים ליכנס לטרקלין".
 מיקום החופה נזכר בירושלמי שנית: "היתה חופתו בקיסטון, ועשה לו הסב
 [=סעודה] בטריקלין"י.

החופה נעשתה בתוך חדר, לעתים אף חדר קטן, ולאור זאת מובן מאמרו של רבי
 נחמיה: "משה רבינו... עשתה לו אמו חופת נעורים בתיבה, אמרה: שמא לא אזכה
 לחופתו"י.

בדרך כלל הוקמו בית חתונות וחופת הנישואין שבתוכו בידי אבי החתן. כך תיאר
 יהונתן בן עוזיאל את בקשת הכניסה לארץ ישראל של משה רבינו מהקב"ה, בהסתמך
 על פעולותיו למען עם ישראל, בבקשו ליכנס לארץ ישראל: "פתח משה פיו בתפילה,
 וכה אמר: רבון העולם, בבקשה ממך, לא אהיה משול כאדם שהיה לו בן יחיד... קידש
 לו אשה... בנה לו בית חתונות, התקין לו אפריון וקשר לו חופה בתוכו"ח.

על מיקום החופה בתוך הבית שבנה אבי החתן, הצביע גם רש"י: "כשמשיא אשה
 לבנו הראשון, היה בונה לו בית, ועושה לו חופה בתוכו"ט. עובדת עשיית החופה בתוך
 בית שנבנה לחתן, מסבירה את פשר שינויי הלשון שנקט בהם רש"י. במקום אחד כתב
 רש"י כי 'הכנסת כלה', פירושו: "ללוותה מבית אביה לבית-חופתה"י. ובמקום אחר
 כתב כי "היו מוליכין אותה מבית אביה לבית בעלה"יא. והיינו הך: החופה נבנתה בבית
 הבעל.

הקמת בית חופה נחשבת ל'בנין של שמחה', שיש למעט בו בימי צער: "אי זהו
 בנין של שמחה? זה הבונה בית חתונות לבנו". ופירש רש"י: "בית חתונות - לעשות
 חופתו"יב.

ב. שימושי בית החופה

את שמחת הנישואין חגגו בתוך החופה, כלשון הברכה האחרונה של ברכת חתנים:
 "קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם"יג. על הסעודה בתוך החופה
 נסוב משלו של רבי יהושע בן קרחה: "אדם שעשה חופה לבנו, והתקין מכל מיני
 סעודה. לימים מת בנו, עמד (ובלבל) [ופזר] את חופתו. אמר, כלום עשיתי אלא בשביל
 בני, עכשיו שמת - חופה למה לי?"יד. ומסופר במדרש על הכנסת כלה של "האיש

ה. פרק א' משנה ו'. וכן יומא טו ע"ב.

ו. ירושלמי בבא בתרא פ"ט ה"ג.

ז. סוטה יב ע"ב; שמות רבה, פרשה א' אות כ"ד; ילקוט שמעוני, פ' שמות רמז קס"ו.

ח. תרגום יונתן בן עוזיאל, דברים לב, נ: "פתח משה פומיה בצלותא וכן אמר: רבוניה
 דעלמא, בבעו מנך, לא אהי מתיל כבר נש דהוה ליה ביר יחידאי... קדיש ליה איתא...
 בנא ליה בית חתנותא אתקין ליה פורינא וקטר ליה גנא בגויה".

ט. רש"י מגילה ה ע"ב.

י. רש"י מסכת מגילה כט ע"א.

יא. רש"י סוטה מט ע"א ד"ה באפריון.

יב. רש"י תענית יד ע"ב.

יג. כתובות ח ע"א.

יד. סנהדרין קח ע"א; ילקוט שמעוני, פ' נח, רמז נ"ז.

האורח ואת הנערה, ואעמידם בחופה, והשושבינים לפניהם, ויברכו ברכת מזון וברכת גשואין, ואתן להם כל מה שהיה בבית, ואוציא אליהם כל צרכם"טו.

בכל שבעת ימי המשתה ישבו החתן והכלה בחופה, כמאמרו של רבי אבהו: "שבעת אלפים שנה כימי חתן בחופתו, שנאמר: 'כי יבעל בחור בתולה' טז. וכמה ימי חתן? שבעה ימים, שנאמר י: 'מלא שבוע זאת' יח. ועוד נאמר במדרש, על אדם אחד אשר "הוסיף לו הקב"ה על שנותיו שבעים שנה, כנגד שבעת ימי החופה" יט.

החופה היתה מקום מגוריהם של החתן והכלה בימי כלולותיהם, כפי שמפורט בסיפור האסון המובא במדרש: "ההוא אדם שהיה אומר: 'למחר אשב עם ארוסת בחופה ואדבק עמה'... וכך עשה נכנס עם ארוסתו לחופה וישב עמה כל היום, ובלילה עלו שניהם למטה, וקודם שיזקק עם ארוסתו מתו שניהם, למחר מצאו אותם מתים זה עם זה" כ.

החופה היתה איפוא גם מקום משכבם, והיינו שאמר עולא: "עלובה כלה מזנה בתוך חופתה", כא או: "עלובה כלה שזינתה בקרב חופתה" כב. וכעין זה הם דברי הירושלמי: "אינו דומה נבעלה באונס לנבעלת ברצון, לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה" כג. ולכך כוונת מאמרו של רב חנן בר רב: "הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה", כד או לפי גירסה אחרת: "הכל יודעין כלה זו למה נכנסה לחדר" כה.

זוהי משמעות הברייטא הבאה: "הרי שהיה פתו אפוי וטבתו טבוח ויינו מזוג, ומת אביו של חתן או אמה של כלה, מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוועל בעילת מצוה ופורש" כו. כך עולה גם מהמעשה המובא בגמרא, בחתן שבא לפני רבי למחרת חתונתו וטען בפניו "בעלתי ולא מצאתי דם". ואילו הכלה "אמרה לו, רבי! בתולה הייתי ושני בצורת הוה. ראה רבי שפניהם שחורים [פירש רש"י: מחמת רעבון].

טו. אוצר המדרשים (אייזנשטיין), עמ' שיט.

טז. ישעיהו סב, ה.

יז. בראשית כט, כז.

יח. מדרש תהלים, מזמור צ' י"ז.

יט. אוצר המדרשים, (אייזנשטיין) עמ' שיט.

כ. אוצר המדרשים (אייזנשטיין), עמ' לה.

כא. שבת פח ע"ב.

כב. גיטין לו ע"ב. במדרש שיר השירים רבה, פרשה ח' אות ה', נמצא מאמר זה בשמו של רבי שמעון בן חלפתא: "עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה". ולכך מרומז בכתבי הרמב"ם, מכתב להרמב"ם ז"ל מהתלמיד החשוב ר' יוסף אבן עקנין ז"ל: "וכתבו המושלים מימי קדם קדמתה, חצופה כלה שזנתה תוך חופתה".

כג. ירושלמי כתובות פ"ג ה"ה.

כד. שבת לג ע"א; כתובות ח ע"ב.

כה. שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' אלף ר"ה. השוה מדרש תהלים, מזמור נ"ט: "מעשה בבנו של ר' עקיבא שנשא אשה, מה עשה? כיון שנכנסה עמו לחדר"; מדרש תנחומא, פי' נשא, סי' כ': "אמר רבי אבהו, למדה אותן התורה דרך ארץ שלא יהא חתן נכנס לחדר עד שתהא נותנת לו הכלה רשות".

כו. כתובות ג ע"ב - ד ע"א.

צוה עליהן והכניסום למרחץ והאכילום והשקום והכניסום לחופה, כי בעל ומצא דם. אמר לו רבי: לך, זכה במקחך! כח.

הט"ז הביא אחדות מן הראיות לכך שבית החופה משמש אף כמקום המגורים של החתן והכלה בשבעת ימי המשתה, והסיק לאור אותן ראיות "שהחדר שהחתן יכול לבצעול שם, נקרא: בית חופה" כט.

לאור כל זאת ניתן להבין ביתר בהירות את דברי הגמרא במסכת סוכה:

אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה. מאי טעמא? משום דבעו למיחדי [רש"י: לשמוח]. וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה? אין שמחה אלא בחופה. וליכלו בסוכה וליחדו בחופה? אין שמחה אלא במקום סעודה. וליעבדו חופה בסוכה? אביי אמר: משום ייחוד [רש"י: דסתם סוכה היו עושין בגגותיהן, ואין דרך ביאה ויציאה שם לרבים תמיד מפני הטורח, ושמא ירד החתן לעשות צרכיו, ויחיד אחר עם הכלה]. ורבא אמר: משום צער חתן [רש"י: שהמקום צר ופתוח, שאין לה אלא שלש דפנות, ובוש לשחק עם כלתו] ל.

ישיבה משותפת של החתן והכלה בתוך החופה היא סימן ההתקשרות ביניהם, בלשון הרמב"ם: "מקום התחברות החתן והכלה" לא. לפיכך משלו חז"ל את אהבת הקב"ה לישראל במשל של חופה זו: "הדבר דומה למלך בשר ודם שקידש את האשה, והיה אוהבה אהבה גמורה. מה עשה המלך? שלח והביא אדם אחד, לעשות לו שלית בינו לבניה, ומראה לו כל החופות שלו, וכל החדרים, וכל הסתרים, שלו. ואחר כך אמר לאותו שליח: לך לאותה אשה, ואמור לה, שאין אני צריך משלה כלום, אלא תעשה לי חופה קמנה, כדי שאוכל ואדור עמה, כדי שידעו עבדי ובני ביתי שאני אוהבה אהבה גמורה" לב.

לכך מכוונים גם דברי המדרש: "מפני מה נתעקרו אמהות? כדי שיהנו בעליהן בנויין, שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתועבת. תדע לך שהוא כן, שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה, היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה, כיון שעברה - נשתנה זיוה" לג.

תשומת הלב לחתן והכלה בעת מגוריהם בחופה, היתה גדולה. בימי חז"ל, "בראשונה היו השושבינים ישנים בבית שהחתן והכלה ישנים בו, כדי לשמש את החתן ואת הכלה בחופה", יד והיו סועדים עמם ומשמחים אותם, כדברי יהונתן בן עוזיאל: "אדם שהיה לו בן... בנה לו בית חתונות... קשר לו חופה בתוכו, זימן לו שושבינים,

כז. כך היא גירסת הרי"ף, כתובות ד ע"א; הרא"ש כתובות פ"א סי' כ"א; תוס' רי"ד, כתובות י ע"ב. וכתב על כך הט"ז באה"ע סי' ס"ב סעיף ז': "מי שמגיה שם והכניסם לחדר אין הדין עמו לשבש כל הספרים הישנים דגורסים לחופה, וכן ראיתי בשם הגאון מהר"ל מפראג שקיים הגירסא דלחופה".

כתובות י ע"ב.

כט. ט"ז אה"ע סי' ס"ב סעיף ז'.

ל. סוכה כה ע"ב.

לא. כתבי הרמב"ם - פרקי ההצלחה להרמב"ם ז"ל, פרק ב'.

לב. תנא דבי אליהו זוטא, פרק ד'; ילקוט שמעוני, פ' כי תשא, רמז שצ"א.

לג. שיר השירים רבה, פרשה ב' אות ח'.

לד. מסכת כלה רבתי והברייתא, פרק ב' ברייתא א'.

אוצר החכמה

אפה פתו, שחט בהמותיו, מזג יינו... בא לשמח בנו עם אשתו ורצו השושבינים לכוון הפת" לה.

בגמרא מבואר שעיקר ענין "שושביני... ששמח עמו ז' ימי משה" לו. פעולת השושבין היא, לדברי רש"י, לבוא אל החופה כדי "לשמח את החתן, ובידו דורונות, שכן דרך שושבינות: נוטל דורון לשמחת חופת חבירו ואוכל עמו" לו. ב'פרקי רבי אליעזר' נאמר כי ה'שושבינים' או ה'רעים' דרכם שהם "המשמרים את החופות" לח. שהרי לפי כל הדעות בחז"ל, הם מכלל "שלשה צריכין שימור, ואלו הן: חולה חתן וכלה" לט. לדעת רבי דוד לוריא הרד"ל, בתוך החופה "לשון 'משמרין', פשוטו הוא, ענין המתנה ושמירה, לעשות להם בקשתן" מ.

כך תיאר הרמב"ם את ההווי של החופה: "ימצאו בו רעי החתן, והם הקרואים הרצויים הנקשרים באהל... והם אשר ישולח אליהם שם ה'שושבינים' הנמצאים עם החתן בחופה ז' ימי המשה" מא. ה'יד רמה' ציין כי יש בזה כמה סגנונות. "מאי שושבינות? אלו מעות שהשושבינין משלחין לחתן בימי חופתו, והן אוכלין עמו במקצת ימי החופה, כל מקום לפי מנהגו" מב.

שמחת חתן וכלה היא מטרת המצאותם של השושבינים בבית החופה, כדברי אחד מרבותינו הראשונים: "האב מוסר בתו תחלה לחתנו להיות לו לאשה עם אחוזת מריעיו, וזהו הנקרא: 'נשואין'. ואחר שהיתה עומדת יום או יומים להכין צרכי סעודה ומלבושין, היה מיידוד בית אחת לשמוח שם עם שושביניו ואוהביו, ולעשות סעודה כדי לבעול בלילה. והיו מכניסין שם הכלה. ואותו בית המתקן לכך הוא הנקרא 'חופה'" מג.

ג. וילונות ומחיצות החופה

על מיבנה החופה וצביונה אנו למדים רבות ממשלים שחז"ל המשילו בענינה. מן הדברים הבסיסיים בחופה היו הוילונות התלויים בה, כפי שמוכח במדרש: "משל למלך שהיה לו בן, והיה קשה ולא היה שומע לו. מה עשה המלך? כיון שנתמלא חימה, נכנס לחופתו של בנו, והיה מחתך ומקרע ומשליך את הוילאות, עד שנקרעו כולם והשליכן" מד.

לח. תרגום יהונתן, דברים לב, נ: "בר נש דהוה ליה ביר... בנא ליה בית חתנותא... וקטר ליה גננא בגויה זמין ליה שושביני אפא פתיה נכס ניכסיה מזג חמריה... מטא למחדי בריה עם אנתתיה ובעו שושביני למכרך רפתא".

לו. בבא בתרא קמה ע"א.

לז. רש"י בבא בתרא קמד ע"ב ד"ה שעשו.

לח. פרקי דרבי אליעזר, פרק י"ב. והשוה גירסת ר"י אבוהב, מנורת המאור, הנר השלישי, הכלל השמיני, ח"א, פ"א.

לט. ברכות נד ע"ב.

מ. ביאור הרד"ל, על פדר"א שם.

מא. כתבי הרמב"ם - פרקי ההצלחה להרמב"ם ז"ל, פרק ב'.

מב. יד רמה בבא בתרא קמד ע"ב.

מג. שיטת אחד הראשונים, הובאה בשער המלך, קונטרס ח"ח; ערוך השלחן, אה"ע סי' נ"ה סעיף י"ב.

מד. מדרש תהלים, מזמור ע"ט אות ג'.

ועוד ממשלי חז"ל: "מלך שהיה לו אסטרלוגוס, והיה משיא בנו אשה, ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות ולא פריכות לבנות, ואמרו לו בני פלטין: אדוננו המלך! אין אדם תולה בחופת בנו אלא פרכיות לבנות" מה. במקום אחר הביאו חז"ל משל זה של וילונות החופה בלשון 'מסכות': "מלך שהיה משיא את בנו, ותלה בחופת בנו מסכות שחורות" מו. בירושלמי מתוארים וילונות החופה בתור 'סדינים מצויירין': "אילו הן חופות חתנים: סדינים מצויירין, וסהרונים זהב תלויין בהם" מז.

בפסיקתא נזכרים וילונות אלה כ'אהלים': "לעתיד לבא עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות אהלי חופות של כבוד לצדיקים, כל אחד ואחד לפי כבודו" מח. לאור זאת מובן מה שפירש רש"י בפסוק בשיר השירים הנסוב על אהל מועד: "אפריון עשה לו" - "זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה, עשה לו אפריון, חופת כתר לכבוד" מט.

עיקר קישוט בית החופה היה תליית הוילונות בו. הן שימשו כמחיצה דקורטיבית לחופה שנבנתה בתוך חדר. מלבד הוילונות הוקמו בחופה עמודי עץ, לחיזוק מיבנה החופה, עמודים אלו קושטו אף הם. על כך אנו למדים ממשל נוסף המובא במדרש: "משל למלך שעשה בית חופה לבנו, וסיידה וכיירה וציירה. ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה, וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים" נ. הכיור לפי רש"י הוא "ציורים של פרחים וציצים וקלעים" נא. הרשב"ם הביא פירוש נוסף: "מכיירין - צורות שצר בסיד. ויש מפרשים דהיינו נמי סיד, אלא שהכיור לבן יותר" נב.

משל זה בגירסה שונה במקצת, בשמו של רבי פנחס, מכיל פרטים נוספים על מיבנה החופה: "מלך שהיה משיא את בנו, ועשה לו חופה, סיידה וכיירה וציירה. כעס המלך על בנו והרגו. מה עשה? נכנס לתוך החופה, התחיל לשבר את הקנקנים ומפקיע בחיצאות ומקרע בכיליות" נג.

כאן אנו למדים על מרכיבי חופה בשם 'קנקנים', 'חיצאות' ו'כיליות'.

ה'קנקנים' הם ה'קנים' הנזכרים במדרש הקודם, כלשון המשנה: "בית שחצו בקנקנים וטח בטיח" נד.

- מה. פרקי דרבי אליעזר, פרק מ"א.
מו. ילקוט שמעוני, פי' ואתחנן, רמז תתל"א.
מז. ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו.
מח. פסיקתא רבתי, פרשה ל"א.
מט. רש"י שיר השירים ג, ט.
נ. איכה רבה, פרשה ד' אות י"ד.
נא. רש"י זבחים סב ע"א ד"ה אלא מעתה.
נב. רשב"ם בבא בתרא ס ע"ב ד"ה מכיירין.
נג. בראשית רבה, פרשה כ"ח אות ו'. נוסח אחר, כפי הנראה פחות מדויק, יש בילקוט שמעוני, פי' בראשית, רמז מ"ז: "התחיל לשבר בקנקנים ומבקיע בחיצאות ומקרע במילאות". כנראה שנפלה טעות בהעתקת הדברים, והכוונה ל'חיצאות' ול'וילאות' המוזכרות במשל הקודם.
נד. אהלות פ"ו מ"ב.

ה'חיצאות' הן מחיצות שנעשו מן הקנים הללו, כמו 'חיצת קנים', שפירשה רש"י: "חיצת הקנים - קנים מחוברים, חיצת - שהיו נטועים כסדר מחיצה"נח.

ה'כיליות' הן ה'חיצאות' המוזכרות במשלים הקודמים אודות מלך הכועס על בנו י. וילון כזה נפרס גם סביב המיטה וקרוי 'כילת חתנים', אותה תיאר רש"י: "כילת חתנים... היא יריעה שפורסין סביב למטה לישן"י. "שנקליטין יוצאין לשני ראשי המטה באמצעה, אחד לכאן ואחד לכאן, ונותן כלונסא מזה לזה, ומשליך האהל עליה, והוא שופע לכאן ולכאן"נח.

את ההבדל בין כילת חתנים לכילה רגילה הסביר רש"י: "כילת חתנים לא דמיא לשאר כילות, ששאר כילות פרוסות על גבי קינוף שהיא לארבעה רגלים, ויש לה גג דהוי אהל. ושל חתנים על גבי נקליטין שאינם אלא שנים באמצעית המטה וקנה נתון עליהם והבגד נתון עליו ונופל לכאן ולכאן ואין לה גג"נט.

הכילה היתה מקום הישיבה בחופה, כפי שנאמר במדרש תנחומא: "קדשה, ועשה משתה, וקרא לזקני העיר, ועשה כילה וישב החתן בתוכה"ס. יחד עם החתן ישבה הכלה בתוך כילת הכלולות. כך מתאר יהונתן בן עוזיאל בתרגומו לתורה את נשואי עמרם ויוכבד: "וילך עמרם, איש שמשבט לוי, ויושיב בכילת ואפריון נישואין את יוכבד אשתו"סא.

פריטי נוי ממין זה רגילים היו בחופות של בני מלכים, ויש כמה משלי חז"ל המעידים על כך, כמשלו של גניבא: "מלך שעשה לו חופה [וסיידה] וציירה וכיירה, ומה היתה [חופה] חסרה? כלה שתכנס לתוכה"סב.

הרבה מאמצים הושקעו בהכנת חופה מפוארת, ולפי מידת המאמצים היתה גם איכות התוצאה, כמשלו של רבי יונתן: "מלך שהיה משיא את בתו, ועשה לה חופה ובית, וסיידה וכיירה וציירה, וראה אותה וערבה לו. אמר לה: בתי, הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו"סג.

נח. רש"י עירובין טו ע"א ד"ה חיצת.

נו. כילה במשמעות וילון מופיע בירושלמי מגילה פ"ג ה"א: "כל כלי בית הכנסת כבית הכנסת. ספסלה וקלטורה כבית הכנסת, כילה דעל ארונא כארונא". ובבראשית רבה פרשה ל"ו אות א': "דרש רבי מאיר והוא ישקיט מעולמו יסתיר פנים לעולמו, כדין שמותחין כילה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ".

נז. רש"י עירובין קב ע"א ד"ה כילת.

נח. רש"י שבת מו ע"א ד"ה מותר.

נט. רש"י שבת קלח ע"ב ד"ה כילת. וכעין זה בסוכה י ע"ב ד"ה כילה; שם, יא ע"א ד"ה כילת חתנים.

ס. תנחומא, פ' האזינו, סי' ח'.

סא. שמות ב, א: "ואזל עמרם גברא דמשבט לוי ואותיב בכילתא וגינונא דהילולא ית יוכבד אנתתיה". בגמרא, סוטה יב ע"א, נאמר עוד בשם ר' יהודה בר זבינא: "שעשה לה מעשה ליקוחין, הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניו ומלאכי השרת אמרו: 'אם הבנים שמחה'". הושבת הכלה באפריון התקיימה בעת הולכתה אל חופתה, ראה בהרחבה שרשי מנהג אשכנז, ח"ג, בני ברק תשס"ב, עמ' 498-499. אפשר גם שכאן משמשת המילה 'אפריון' תחת 'כילה' או 'חופה' כפי שמצוי במקורות נוספים, ואכמ"ל.

סב. בראשית רבה, פרשה י' אות ט'; ילקוט שמעוני, פ' בראשית, רמז ט"ז.

סג. בראשית רבה, פרשה ט' אות ד'; ילקוט שמעוני, פ' בראשית, רמז ט"ז.

ד. צמחי גוי ותקרת עץ בחופה

את החופות היו מקשטים במיני צמחים, כעין שנוהגים עוד בימינו בגוי סוכה. בתוספתא אנו למדים על כך: "יד הפרכין ס"ד... מכבדת של תמרה ס"ה... וקנה של שיבולת ס"ו... ליקטן לתלות בחופתו... רבי יוסי אומר: עוקצי האובשים, והתפוחים והאחרונים שלקטן לתלות בחופתו" ס"ז. מכאן שרגילים היו לתלות בחופה צמחים כאלה. בעקבות תורבן הבית, כאשר גזרו חכמים על קישוטים מפוארים בחופה, הוציאו מכלל זה תליית צמחים, כפי שמבואר בברייתא: "פולמוס האחרון גזרו על חופת חתנים... אבל עושה הוא אפיפירות, ותולה בהן כל מין שירצה" ס"ח. אותן 'אפיפירות' הן ענפי עצים, אלא שנחלקו הראשונים בטיבם המדויק. לדעת רבי נתן מרומי בעל ה'ערוך' האפיפירות הן "אילן שעושה פירות הרבה" ס"ט. נחלק עליו רבי שמשון מקוצי בהסבירו כי האפיפירות הן "בנין של עצים מסודרים כמין סכך, שתי וערב", שמדלים עליהם שריגי גפנים וכיוצא בהם". כך פירש גם הרמב"ם: "הם האריגות שעשו מן הקנים והעצים, כגון עריסות, להשכיב עליהם שריגי הערים וענפיו כשיאריכו" ע"א.

גירסת התוספתא והירושלמי היא שבחופה מותר לעשות 'אפיפירות'. אולם בבבלי הגירסא היא שמותר לעשות 'פפירות': "אבל עושה פפירות, ותולה בה כל מה שירצה" ע"ב. לרש"י היתה גירסה נוספת, 'פריפיר', ואותה פירש כך: "אבל עושה הוא פריפיר, כמין כיפה של מעגלי עץ... ותולין בה צניפין ורדידי זהב" ע"ג. כלומר, לחופה עושים תקרת עץ אמנותית מעוגלת. כעין זה פירש רש"י את המושג 'תנורא דאסא', שהיה מצוי בחופת בתולה: "תנורא דאסא - כמין חופה של הדס עגולה" ע"ד. וכן פירש רבי מנחם המאירי בעל 'בית הבחירה' (-ה' ע"ה): "חפה של הדס עגלה כתנור" ע"ה.

סד. הזמורה שתלויים בה אשכולות ענבים.
סה. ענף עץ התומר שבו מחוברים שרביטי התמרים.
סו. הגבעול שבראשו השבולת עם הגרעינים.
סז. תוספתא עוקצין פ"א מ"ג.
סח. תוספתא סוטה פט"ו מ"ד; ירושלמי סוטה פ"ט ה"טו {ירושלמי אין אזכור לחופת חתנים.

סט. ספר הערוך, ערך 'אפיפירות'.
ע. פירוש הר"ש על כלאים פ"ו מ"ג.
עא. פירוש המשניות להרמב"ם, שם. וכתב הרמב"ם בהלכות כלאים פ"ח ה"א: "הגפנים שגדלו כבריתן והרי השריגים והאשכולות שלהן מושלכין בארץ הן הנקראין כרם, אבל העושה כמו מטה או כמו שבכה גבוהה מעל הארץ כדי שיהיו האשכולות והשריגים נמשכין עליה והגביה נוף הגפנים מעל הארץ על אותה המטה והדלה אותו הרי זה נקרא עריס, ואותם הקנים וכיוצא בהן שעשה מהן מטה או שבכה והדלה עליהן את נוף הגפן הן הנקראים אפיפירות, ודינים אחרים יש בעריס". והנה בפירוש רבינו עובדיה מברטנורה, שם, כתב: "אפיפירות, עצים או קנים ארוגים שתי וערב, ומדלים עליהם שריגי הגפנים ומשכיבים אותן בהן כשהן ארוכות הרבה". והשיג עליו 'תוספות יום טוב', שם: "אפיפירות. ל' הר"ב עצים או קנים וכו'. והיינו עריס, אלא שהעצים והקנים עצמן הם נקראים אפיפירות. כך כתב הרמב"ם בחבורו פ"ח". ולפיכך כתב שם ה'תפארת ישראל': "אפיפירות, קנים ארוגים שתי וערב קודם שהשכיב הגפנים עליהן נקרא אפיפירות ואחר כך נקרא עריס".

עב. סוטה מט ע"ב.
עג. רש"י שם ד"ה אבל עושה.
עד. רש"י כתובות יז ע"ב ד"ה תנורא.
עה. בית הבחירה, שם.

הכנת חופות כאלה הצריכה פעולות קשירה. ולכן מסופר בגמרא כי "רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטריין ליה גננא לרבי אלעזר", עו ופירש רש"י: "קושרין לו חופה, להשיאו אשה" עו.

בימי חז"ל, "היה דרכן כשמת חתן או כלה, כשמוציאין אותם לקוברם, היו עושין להן חופה מפני עגמת נפש, לומר: אילו היו בחיים היו עושין להם חופה" עח. אף בחופות אלה היו תולים צמחים ופירות, כפי שנאמר במסכת שמחות: עושין חופות לחתנים ולכלות [שמתו], ותולין בהן אחד דברים שהביאו אוכל ואחד דברים שלא הביאו אוכל, דברי רבי מאיר. ורבי יהודה אומר, אין תולין בהן אלא דברים שלא הביאו אוכל.

אלו דברים שתולין בהן: אגוזים שלא הביאו אוכל, ורימונים שלא הביאו אוכל, גלוסקאות שלא הביאו אוכל, ולשונות של ארגמן ולגינין וצלוחיות של שמן המר. ואלו דברים שאין תולין בהן: אגוזים שהביאו אוכל, ורימונים שהביאו אוכל, וגלוסקאות שהביאו אוכל, ולגינין וצלוחיות של שמן מתוק. כללו של דבר, כל התלוי בחופה [של מת] אסור בהנאה עט.

את המאמצים האסתטיים שנעשים ביפוי בית חופה וסוגי הקישוט המקובלים לתלייה בו, תיאר הרמב"ם על פי דרכו:

מקום התחברות החתן והכלה נקרא: 'חופה'... הנה לזה יטרח כל בעל יכלת על נוי ועדיו. מהם אנשים יקימוהו נצב ויקיפוהו בגדים המרוקמים ומצויירי השפה, ועשו תקרתו ויציעו בקרקעיתו פרחים בעלי מראה, ויש מי שיתלו בו מרגליות מאירות ואבנים טובות מזרחיות ומינים מהעדי והתכשיטין... וכמו שאמר פ: "כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה". ולזה צוהו פא: "נקי יהיה לביתו שנה אחת" פב.

כעין זה הוא תיאורו הקצר של רבי יעקב ב"ר אבא מרי אנטולי בעל 'מלמד התלמידים' (ה' אלפים-):

החופה היא מקום יחוד, גדול או קטן, הן מעצים ואבנים, הן מעצי בשמים, הן מבגדים, ושניהן [=החתן והכלה] מיוחדים שם לחבתם ולרכ חשקם זה בזה, לשם שמים, לעיני כל פג.

ה. הפרזה בקישוט החופה

החופה על קישוטיה נועדה לכבד את היושבים בה, ולכן היו שהקימו יותר מחופה אחת, כדי להרבות בכבוד הכלה, כפי משלו של רבי יוחנן: "מלך שנשא מטרונה, וכתב לה כתובה מרובה, ואמר לה כך וכך חופות אני עושה לך, כך וכך ארגוונות [=בגדי

עו. ברכות טז ע"א.

עז. רש"י שם ד"ה קטריין.

עח. פירוש נחלת יעקב, על מסכת שמחות, פ"ח ה"ב.

עט. מסכת שמחות, פ"ח ה"ב; שם, ברייתות מאבל רבתי, פ"ב ה"ב.

פ. ישעיה סא, י.

פא. דברים כד, ה.

פב. כתבי הרמב"ם - פרקי ההצלחה להרמב"ם ז"ל, פרק ב'.

פג. ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, פי תרומה, ליק תרכ"ו, דף עד ע"ב.

ארגמן] טובות אני נותן לך" פד. ועל פי זה מובן מאמר נוסף של רבי יוחנן: "עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק" פה.

במספר גדול עוד יותר זכה אדם הראשון. "אמר רבי חמא ברכי חנינא: עשר חופות עשה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון בגן עדן... מר זוטרא אמר: אחת עשרה" פי. יתר פירוט מצינו ב'פרקי דרבי אליעזר': "עשר חופות עשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן, וכלן של אבנים טובות ומרגליות ושל זהב. והלא לכל חתן אין עושין לו אלא חופה אחת, ולמלך אין עושין אלא שלש חופות, ולחלוק כבוד לאדם הראשון עשה לו הקב"ה עשר חופות בגן עדן" פי.

לאחר חורבן הבית, גזרו על פאר מופרו בחופה, ואסרו בה קישוטי זהב. על כך נאמר בברייתא: "פולמוס האחרון גזרו על חופת חתנים; אלו הן חופת חתנים ואלו של זהב" פח. לפי הבבלי ידוע באיזה סוג זהב מדובר: "מאי חופת חתנים? זהורית המוזהבות. תניא נמי הכי: אלו הן חופת חתנים, זהורית המוזהבות" פט. הנהורית היא אריג בצבע אדום ז. את המושג 'זהורית המוזהבות', פירש רש"י: "טלית צבועה שני, ובו קבועין טסי זהב, עד שמעמידין אותה כמין כיפה" צא.

בירושלמי יש גירסה אחרת לסוג הקישוט שאסרו בפולמוס: "אילו הן חופות חתנים: סדינים מצויירין, וספרוני זהב תלויין בהם" צב. סהרון הוא תכשיט אשה, וכבר נאמר בנבואת ישעיהו כלפי בנות ציון המתגאות, כי "ביום ההוא יסיר ה' את תפארת העכסים והשביסים והשהרנים" צג.

הסהרון הוא תכשיט המיועד לתליה, בדרך כלל בצואר, כפי שמבואר בירושלמי: "הסהרונים - עונקיה, כמא דאת אמר צד: 'ויקח את הסהרונים אשר בצוארי גמליהם'" צה. רש"י הסביר כי הסהרונים, אף אלה שעל צוארי הגמלים, הם "של זהב" צו. הסהרונים

פד. איכה רבתי, פרשה ג' אות י"ט.

פה. בבא בתרא עה ע"א.

פו. שם.

פז. פרקי דרבי אליעזר, פרק י"ב. וכתב {בפירוש} המלבי"ם בפירושו הכתוב ב-יג: "בן אדם שא קינה על מלך צור בעדן גן אלקים היית כל אבן יקרה מסכתך", {חלק באור הענין}: "חז"ל במדרש אמרו שחירם אוהבו של שלמה היה חי עד העת ההיא, ונהרג מיד נבוכדנצר, ויש במדרש שחירם נכנס חי לגן עדן. וכל זה הוציאו מפסוקים שבכאן. וכפי הפשט, חירם שבימי שלמה זכה לכבוד גדול מצד שנכנס בברית עם דוד ושלמה, ועזר בבנין המקדש, והאמינו כי זכה לישוב בגן עדן התחתון ככל חסידי אומות העולם, ושיש לו שם עשר חפות".

פח. תוספתא סוטה פט"ו מ"ד

פט. סוטה מט ע"ב.

צ. ע"י למשל רש"י יומא לט ע"א: "לשון של זהורית, צמר סרוק ומשוך כמין לשון וצבוע אדום".

צא. רש"י סוטה מט ע"ב ד"ה זהורית.

צב. ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו.

צג. ישעיהו ג, יח.

צד. שופטים ח, כא.

צה. ירושלמי שבת פ"ו ה"ד.

צו. רש"י שופטים ח, כא.

עשויים "כדמות ירח", צי וזו סיבת שמם, כדברי הרד"ק: "השהרונים - תלי בדמות ירח, תרגום ירח: סיהרא"צח.

אוצר החכמה

רבי אברהם בן עזרא השווה זאת למקובל אצל הערבים: "השהרונים כדמות ירח, וכן יקראו בלשון ישמעאל" צט. עוד הבהיר: "כלי תכשיט זהב וכסף, לשום על צוארי הבנים והבנות, ונזמים באזנים ובאף, אצודה ושהרונים ועכסים. וזה המנהג היום בארץ ישמעאל, לא כן בארץ הערלים" ק.

אוצר החכמה

ו. בית חופה אחרי חופת טלית

מכח כל מאמרים אלה של חז"ל, המתארים בבירור רב כיצד נראה בית חופה, הגיע רבי יצחק ב"ר אבא מארי בעל 'ספר העיטור' (ד' תתקנ"ט) למסקנה כי חופת טלית - והוא הדין התחליף שלה, היריעה על גבי כלונסאות - אינה חופה. בעל ה'עיטור' הציע את דעתו בהרחבה:

חופה היא שמוסרה האב ומכניסה לבעלה לבית שיש בו חידוש, כגון אלו הסדינין, 'קורטתם', קא סביבות הכותלים. ויש שעושים סוכה בוורד והדס, כפי המנהג, ומתיחדין בה שניהם, והיא שקורין 'טלמי' קב בלע"ז.

והאומר שהחופה היא הסודר שחופין ראשיהן בשעת הברכה, לאו מילתא היא, מדגרסינן בסוכה ק': "וליחדו בחופה וליכלי בסוכה, אין שמחה אלא בחופה". גרסינן בירושלמי ק': "לא סוף דבר לחופה, אלא לבית שיש בו חופה", שמע מינה שהוא מקום מיוחד, כעין כילה, שיושבין ביניהם השושבינין, והם הנשואין.

והכי תניא ב'אבל רבתי': "עושין חופה לחתנים וכלות, ותולין בהם אחד דבר שהביאו אוכל נפש ואחד שלא הביאו אוכל נפש, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, אין תולין אלא דברים שלא הביאו אוכל נפש. ואלו דברים שתולין בהן: אגוזים שלא הביאו אוכל, ודמונים שלא הביאו אוכל, ולשונות של ארגמן וכו'. כללו של דבר, כל דבר שתולין בחופה אסור בהנאה" קה.

אוצר החכמה

ובירושלמי בפ"ג דסוכה ק': "אלו הן חופת חתנים, סדינין המצויירין וסהרוני זהב ותולין בהם". ואף על פי שמנהג הכילה אינו אלא לבתולה, באלמנה נמי, כיון שנכנסה

צז. רלב"ג, שם.

צח. רד"ק, שם.

צט. אבן עזרא על שיר השירים ז, ג.

ק. אבן עזרא על שמות ג, כב.

קא. מילה זו משובשת. הגירסה הנכונה בדברי העיטור היא כפי שהובאה בארחות חיים, ח"ב, עמ' 73: 'קורטינש'. בדברי תלמיד הרשב"א, 'מהות ענין החופה' (נדפס ע"י רש"א שטרן, סדר אירוסין ונשואין לרבותינו הראשונים, בני ברק תש"ט), סי' ח', הגירסה: 'קורטינאט' (כנראה שיבוש המעתיק). ונכונה היא גם גירסת הבית יוסף, אה"ע, סי' ס"א: 'קורטיניש'. וכעין זה גרס ר"ח סתהון, ארץ חיים, אה"ע, סי' נ"ה סעיף א': 'קורטינאש'. מילה זו נשתמרה עד היום גם בשפה האנגלית: , וילונות.

קב. בארחות חיים, שם, הגירסה: 'תלאסי' (כנראה שיבוש המעתיק). ר"ח סתהון, שם, גרס: 'טאלאמו'.

קג. סוכה כה ע"ב.

קד. ירושלמי כתובות פ"ד ה"ז.

קה. מסכת שמחות, פ"ח ה"ב; שם, ברייתות מאבל רבתי, פ"ב ה"ב.

קו. ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו.

לשם נשואין, ויש בו מקום מיוחד והצעת המטה להתייחד שניהם, הרי הוא כבית שיש בו חופה קי.

בדרכו של בעל ה'עיטור' טען גם חכם עלום-שם מתלמידי הרשב"א, כי "פריסת הסודר... ודאי אין זה עיקר חופה, מדגרסין במסכת סוכה פרק 'הישן' קח: 'וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה, אין שמחה אלא בחופה'" קט. כעין זו היא שיטת אחד הראשונים, לא נודעה למי:

אמרו בירושלמי: "לא סוף דבר לחופה, אלא לבית שיש שם חופה" קי... ועל כן אני אומר, שהחופה שלנו היא הכנסת הכלה שאנו מכניסים לבית שיש בו פדינים המצויירים. והנה משעת נשואין, דהיינו משעת מסירת האב לבעל, הוא יורשה, אבל אינו מטמא לה ואינו מיפר נדריה עד שתכנס לחופה. ומשתכנס לחופה הרי היא כאשתו לכל דבר, אלא שאסור לבא עליה עד שיכרך ז' ברכות קיא.

רבי אברהם ב"ר מרדכי הלוי בעל 'גינת ורדים' (ת"י-תע"ב) בהגינו על חופת הטלית הנהוגה גם אצל הספרדים טען כלפי ה'עיטור', כי חופת טלית "שפיר מיקרי הא נמי כניסה לחופה. שאותו מקום שמושיבין החתן עם הכלה כמנהג, מניחין שני ספסלין זה כנגד זה ומושיבין עליהם חתן וכלה, ומברכין אותם ומכסין אותם בסודר, ואותו מקום דישיבת שניהן מיקרי: 'חופה', ושפיר מיקרי: 'שהכניסום לחופה', כיון שהושיבום על הספסלים וחפו עליהן בסודר. ואף על פי שמיד מתפרדין זה מזה, שהכלה הולכת לחדר והחתן נפנה לתת שלום וחינות לכל הבאים אליו, מה בכך? הרי כבר נכנסו לחופה, ואין צורך שתהיה כניסת חופה קבוע לז' ימי המשתה" קיב.

ה'גינת ורדים' תיאר את צורת חופת הטלית שבמקומו, שהיתה בהושבת חתן וכלה על הספסל, בדומה לחופת 'מיינ' באשכנז, הנהוגה לפני מעמד האירוסין והקידושין. כפי שהרחבנו על כך במקומו, קיג כמה מרבתינו שבאשכנז סבורים שאותה חופת 'מיינ' היא אכן עיקר הכנסה לחופה.

רבי אליהו ישראל בעל 'כסא אליהו' (ת"ע-תקמ"ד), לא קיבל את עמדת ה'גינת ורדים', וטען להגנתו של ה'עיטור': "אני בעוניי אחר בקשת המחילה רבה לא ידעתי איך רצה [ה'גינת ורדים] לומר היפך דברי הרב ה'עיטור', דזה הטלית שלובשים החתן והכלה סבירא ליה להרב ה'עיטור' דלא מקרי חופה, והוא ז"ל דחק את עצמו לומר דהוי חופה... דהנה כבר מצינו להרב ה'עיטור' דסבירא ליה דזה הכיסוי לא הוי חופה בראיה ברורה, ואשכחן נמי לכמה גדולי הפוסקים דסברי דכיון דבאה האשה לבית בעלה הוי חופה, ויש מהם שסוברים דבעינן שיתייחדו שניהם בכילה אחת" קיד.

- קז. ספר העיטור, ברכת חתנים, שער השני, חלק השני (ווילנא תרמ"ה, ח"ב, עמ' 125).
- קח. סוכה כה ע"ב.
- קט. תלמיד הרשב"א, 'מהות ענין החופה', נדפס ע"י רש"א שטרן, סדר אירוסין ונשואין לרבתינו הראשונים, בני ברק תשי"ג, סי' ח'.
- קי. ירושלמי כתובות פ"ד ה"ז; ירושלמי, סוף מס' סנהדרין.
- קיא. שיטת אחד הראשונים, הובאה בשער המלך, קונטרס חופת חתנים; ערוך השלחן, אה"ע סי' נ"ה סעיף י"ב.
- קיב. שו"ת גינת ורדים, או"ת, כלל א', סי' כ"ה.
- קיג. שרשי מנהג אשכנז, ח"ד, בני ברק תשס"ד, פרק 'חופת מיינ'.
- קיד. כסא אליהו, או"ת, סי' ח' אות ג'.

רבי שמואל הלוי מזריטש בעל 'נחלת שבעה' (שפ"ד-תמ"א), שהיה מבני פולין ושימש ברבנות באשכנז, הבהיר כי בני ארצות אלה לא חששו לדעת ה'עיתור', וסמכו על כך שטלית או יריעה חופה מעליא הן: "מנהג אשכנז שהחתן פורס עליה טלית של מצוה לחופה. ואף על פי שה'בית יוסף' בסימן ס"א בשם ה'עיתור' דחה זה מן הירושלמי שאין זה מקרי חופה, מכל מקום מרגלא בפומייהו בין באשכנז בין בפולין כל אחד לפי מנהגו דזהו חופה, דהיינו בפולין היריעה הפרוסה על הכלונסאות, ובאשכנז הטלית שפורס עליה, והראיה מן הירושלמי יש לדחות כאשר אבאר בסמוך" קט"ו. וכפי שהבטיח לבאר, כך אכן עשה ה'נחלת שבעה', בהעלותו סברה מחודשת, לפיה יש לחופת טלית וליריעה על כלונסאות את התנאים הקיימים בבית חופה, קט"ו והסיק כי "החופה שאנו נוהגין בו בזמנינו חופה גמורה היא, וקנין מעליא שקונה בה את האשה במציאתה ומעשה ידיה וירושה ולטמאה לה ולהפרת נדריה, ואין מי שיפקפק בה זולת בעל ה'עיתור' קי".

לדברי רבינו

השתדל ה'נחלת שבעה' להוכיח כי יריעה על גבי כלונסאות וחופת טלית יש בהם את המאפיינים של בית חופה וממילא יש להם דין בית חופה. אך לא הבחין ולא הבדיל בין בית חופה ממש שהיו שוהים ושמחים בו בשבעת ימי המשתה, לבין טלית ויריעה שהן חופה רק לשעה קלה לשם קנין הנשואין.

ובאמת רבותינו הראשונים שלא הלכו בדרכו של בעל ה'עיתור' ונהגו בחופת טלית, לא ניסו לטשטש את ההבדל בין חופת טלית לבית חופה. כבר העירו בעלי התוספות שמעמד הנשואין בארצות אשכנז וצרפת אינו מתקיים דוקא בבית חופה: "צריך לדקדק, מה היא 'חופה'? דאי במקום שברכו תחלה ברכת נישואין קרי ליה 'חופה', פעמים

קטו. נחלת שבעה, סי' י"ב, מחודשים, סעיף ח'.

קטז. "אף על פי שנשמע מדברי ה'עיתור' שחופה שחופין בו ראשיהם לאו מילתא היא, רק מקום מיוחד וכוליה, והביא ראיה מן הירושלמי. יש לדחות ראיתו מן הירושלמי, ואדרבה, איכא למידק מיניה איפכא, ולעולם החופה שעושין בפולין ביריעה פרוסה ובאשכנז בטלית פרוסה על ראשיהם הוא החופה, וזה שאמר בירושלמי: 'אלו הן חופות חתנים יריעות מצויירי', וכוליה, והיינו היריעה הפרוסה על כלונסאות בפולין או הטלית באשכנז. ומה שהקשה מן הירושלמי 'עד שיכניס לחופה' [=כונתו לדברי הירושלמי כתובות פ"ד ה"ז: 'לא סוף דבר לחופה, אלא לבית שיש בו חופה'], ורצה לומר דלשנא 'עד שיכניס' משמע לתוך חדר, גם זה אינו קשיא, דבפולין היריעה היא פרוסה על כלונסאות, והוא עשוי כאהל, ובודאי שייך ביה לשון כניסה לחופה, ובאשכנז שפורסין הסודר על ראש החתן והכלה, מכל מקום יש להם מקום מיוחד כעין חדר אכסדרה שמוליכין לשם החתן והכלה, ושם נותנין הסודר על ראשיהם. ומקצת קהלות מקדשין בבית הכנסת ומוליכין החתן והכלה לבית הכנסת לחופה. ואם כן הא דכתב רמ"א: 'והמנהג פשוט לקרא חופה', וכוליה, "ואחר כך מוליכים לביתם", וכוליה [רמ"א אה"ע סי' נ"ה סעיף א': "והמנהג פשוט עכשיו לקרות חופה מקום שמכניסים שם יריעה פרוסה על גבי כלונסאות, ומכניסים תחתיה החתן והכלה ברבים, ומקדשה שם ומברכין שם ברכת ארוסין ונשואין, ואחר כך מוליכים אותם לבית ואוכלים ביחד במקום צנוע, וזהו החופה הנוהגת עכשיו"], אין רצונו לומר דההולכה לביתם הוא בשביל חופה, רק כדי שיהא לבו גס בה. והא דמוליכין אותן תחת היריעה פרוסה הוי שפיר כניסה לחופה [השוה יפה ללב, ח"ד, אה"ע, סי' נ"ה סעיף ב']".

קיז. נחלת שבעה, סי' י"ב, מחודשים, סעיף ט'.

שאפילו ברחוב העיר מברכין אותה, כשהעם מרובין ואין יכולין ליכנס בבית. אלא מקום עיקר ישיבת חתן וכלה קרי ליה 'חופה', ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא" ק"ח.

לבית חופה התכוין רבי משה הלוי ממגנצא המהר"ם מינץ (קע"ה-ר"ס?) בכתבו שאינו קיים בזמנו, "כי באילו מדינות אין לנו חופה בשעת הברכה... ויש אומרים: הרצועה של 'מטרון' החתן, שנותנין בראש הכלה, זהו חופה דידן" ק"ט.

רבותינו הראשונים ברובם סברו שחופת טלית אינה בית חופה, אלא שיש לה דין חופה ק". המנהג במשך הדורות כפי שנתקיים בארצות שונות, מוכיח כי בעת מעשה הנשואין היו החתן והכלה מתעטפים בטלית לשם חופה, ובשבעת ימי המשתה היו בני הזוג שוהים בבית חופה. וכל רבותינו הראשונים ואחרונים שנקטו כי חופת טלית היא החופה של קניין נשואין, ק"א ידעו מראיותיו של ה'עיסור', אך לא קיבלו את דעתו שבית חופה היא החופה היחידה ואין בלתה, ואת דעתם הסביר בבהירות רבי שלמה לוריא (מהרש"ל) (ר"ע?-של"ד):

כתב הרא"ש קכב: "ובאשכנז נוהגים, שעושים אפריון, ומושיבין החתן וכלה, והוא נקראת חופה". ונראה שלא באו למעט, דחופה שאנו עושים, אפילו ברחוב העיר, דלא מקרי חופה, שוודאי היא חופה, ושם נשואין עליה לכל מילי, בפרט שאנו מארסין גם כן לשם, רק שאינו קרוי עיקר חופה לשמחה, אלא מושב החתן והכלה, ושם מברכין כל שבעה, אבל להיות תחילת הנשואין, לעולם חופה שלנו אתחלתא דנשואין הוא, ובחופה זו היא נקנית, ושם חופה עליה קכג.

רבי אהרן אלפאנדארי בעל 'יד אהרן' (תס"א-תקל"ד) נימק זאת בכך שבית החופה, החדר המקושט בתוך הבית המכונה בלשון יהודי ספרד בשם 'טאלמו', ק"ד מיועד לקשט את שמחת החתן והכלה בשבעת ימי המשתה, אך בעת מעשה הנשואין אין עומדים בחופה זו, אלא פורסים טלית על ראש החתן והכלה, כדי לתת לנישואין מימד רוחני יותר ומכובד יותר: "משליכין הטלית על החתנים... כדי שיהיו החתן והכלה מעוטפין בטלית של מצוה, והחופה שהוא ה'טאלמו', הוא לנו בעלמא, ובשעה שמברכין ז' ברכות מוציאים לחתן וכלה סמוך לחופה ומשליכין הטלית על ראשם, ובודאי שעושין כן כדי לרומם ולכבד שיהיו החתן והכלה מוכתרים בטלית של מצוה" קכה.

יסוד החילוק בין שתי החופות מבואר להדיא בדברי רבי פרץ ב"ר אליהו מקורביל מהר"ף (-ה' ס'): "חופה הוא שקרוי ישיבת חתן וכלה והיא בבית החתנים, שבה מברכין ז' ברכות, וחופה שנזכרת אצל קידושין, זו פריסת הבגד, כדכתיב 'בגדו בה' - כיון

ק"ח. תוס' סוכה כה ע"ב, ד"ה אין שמחה; תוס' הרא"ש, שם. ק"ט. שו"ת מהר"ם מינץ, סי' ק"ט, מהד' מכון ירושלים, ירושלים תשנ"א, ח"ב, עמ' תקלה קכ. עיי' שרשי מנהג אשכנז, ח"ג, בני ברק תשס"ב, פרק 'חופת טלית'. קכא. ראה שרשי מנהג אשכנז, ח"ג, בני ברק תשס"ב, פרק 'יריעה על גבי כלונסאות' תת-פרק 'תוקף חופת טלית'.

קכב. רא"ש, סוכה, פ"ב סי' ח'; טור אה"ע סי' ס"ב. קכג. ים של שלמה, כתובות, פ"א סי' כ'. קכד. כינוי ספרדי לבית חופה: 'טאלמו' הוא קדום, כבר בשלהי האלף החמישי כתב בעל ספר העיסור, ברכת חתנים, שער השני, חלק השני (ווילנא תרמ"ה, ח"ב, עמ' 125), שבית חופה "היא שקורין: 'טלמיו'. ויש גורסים בדברי העיסור: 'טאלאמו'. קכה. ר"א אלפאנדארי, יד אהרן, או"ח סי' ח'.

שפירס טליתו, כוליה, ואילו ה'טולמא' אין נוהג באלמנה" קני. בית חופה, ה'טולמא', הוא לשם נוי וכבוד הכלה בלבד, ולכן אינו מעכב וניתן לוותר עליו בנישואי אלמנה. ^[אוצר החכמה]
 לשני סוגי חופות אלה התייחס רבי אהרן מלוניל בעל 'ארחות חיים' (ה' ס') בתארו את מנהג גרבוניה, לפיו "בבית האירוסין... נהגו לשום סודר על ראש החתן והכלה... וזו היא החופה", ומאוחר יותר "מכניסין לחופה בבית הנשואין" קני.

ז. אשכנז וצרפת

בימי חז"ל, כפי שראינו, היו שוהים החתן והכלה בכל שבעת ימי המשתה בבית חופה. המיבנה של בית חופה הקדום כבר תואר לעיל. במרוצת הדורות נתקיים מעין בית חופה בכמה פזורי ישראל בארצות שונות, לא בהכרח במתכונת בית-החופה שבימי חז"ל.

קיומה של חופת חתנים בשבעת ימי המשתה בימי רבי שלמה יצחקי (רש"י) (ד' ת-תתס"ה) מוכת מכך שעל דברי הברייתא שבתוך "חופת חתנים... עושה פפירית ותולה בה כל מה שירצה", העיר רש"י: "כמין כיפה של מעגלי עץ כמו שאנו עושין ותולין בה צניפין ורדידי זהב כמו שאנו עושין" קכח. על בית חופה בו יושבים החתן והכלה אחר ברכת אירוסין, כתוב בספרי דבי רש"י: "ואחר כך ברכת אירוסין ושותה... ויכנסו לחופה וישוררו לפניהם, ונשמטין משם בעלי אסיפה... לאחר זמן יאספו שנית יביאו כוס שני ומברך שש ברכות... ויזמרו להם בחופה" קכט.

ב'מחזור ויטרי' נמסר כי "כל ימי החופה אין החתן הולך לבית הכנסת, ועומדין ומתפללים עמו ערבית ושחרית לפני כילת חתנים" קל. על כילה זו מדבר גם רבי יצחק ב"ר אברהם מדנייפר הריצב"א הוא ר"י הכחור (ד' תתק"ע) בהוראתו "לברך ברכת חתנים בבתים שפתוחים לבית שכיילת החתן שם, אם אוכלים שם" קלא.

בעלי התוספות מתארים את בית החופה שבימיהם: "מקום עיקר ישיבת חתן וכלה קרי ליה 'חופה', ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא. ושם מברכין ברכת חתנים כל שבעה" קלב.

את דברי התוספות הללו הביא אשר ב"ר יחיאל הרא"ש (ה' י-פ"ח) כלשונם ממש, והוסיף כי באשכנז בימיו נהוג לעשות מושב חופה מיוחד לשבעת ימי המשתה: "ונוהגין באשכנז שעושין אפריון למושב החתן והכלה, והוא נקרא 'חופה', ושם מברכין... ברכת חתנים" קלג. לבית חופה ממין זה התכוין בנו רבי יעקב בעל הטורים (ה' כ"ט-ק"ג) בכתבו כי בעת הנשואין "מברכין ברכת חתנים קודם כניסת חופה, והן ששה ברכות בא"י אמ"ה שהכל ברא לכבודו; בא"י אמ"ה יוצר האדם..." קלד.

קכו. תוספות רבינו פרץ, כפי שהובא בהסמ"ק מצוריד, ח"ב, ירושלים תשל"ז, עמ' צט.

קכז. ר"א מלוניל, ארחות חיים, ח"ב, ברלין תרס"ב, עמ' 67; ספר כל בו, סי' ע"ה.

קכח. רש"י סוטה מט ע"ב.

קכט. ספר האורה, לבוב תרס"ה, עמ' 182; מחזור ויטרי, סי' ת"ע, ח"ב, עמ' 589.

קל. מחזור ויטרי, סי' תע"ז.

קלא. סמ"ג, עשין, מצוה כ"ז, ויניציאה ש"ז, דף קי טור א.

קלב. תוס' סוכה כה ע"ב, ד"ה אין שמחה; תוס' הרא"ש, שם.

קלג. רא"ש, סוכה, פ"ב סי' ח'; טור אה"ע סי' ס"ב.

קלד. טור אה"ע סי' ס"ב.

בעל 'ספר הנייר', שהיה מחכמי צרפת, תיאר את 'בית החופה' המצוי בימיו, שיש לו לפעמים "חדרים הסמוכין לאפריון", ובבית חופה זו ערכו שמחת שבעת ימי המשתה קלה. מושב חופה זה נשתקע בארצות האשכנזים בשלהי תקופת הראשונים.

ח. ספרד

בספרד לפני הגירוש נהוג היה להקים חופה ואפיריון בתוך בית עבור חתן וכלה בשבעת ימי המשתה. רבי שלמה בן אדרת, (רשב"א) (-ה' ע"ו), מסר כי "במקומותינו... בשבת כשבאין מבית הכנסת... חתן יוצא מבית הכנסת, ומוציאין את הכלה בתוך העם, ומכניסים אותם לחופה, ומפני כך מברכין קלו. אין זו החופה של ראשית קנין הנישואין, כי בשבת עסקין, אלא בחופה שבתוך הבית, שבה היו שמחים בשבעת ימי המשתה.

הרשב"א, שישב בברצלונה בירת קאטאלוניה העיד שזהו מנהג מקומו. תלמידו רבי יום טוב ב"ר אברהם אשכנזי הריטב"א (-ה' פ') מסר כי היה מקובל גם במקומות נוספים בספרד: "נהגו בקטלונאיה ובמקומות אחרים, כי בשבת שמוציאין החתן מבית הכנסת, מוציאין את הכלה בתוך העם, ומכניסים את הכלה לחופה, ומברכין שם ברכת חתנים" קלו.

ט. עדות המזרח

אחר גירוש היהודים מספרד, המשיכו יהודיה שהתיישבו בארצות שונות להתקין לכבוד הכלה מעין חופה או אפיריון. מסורת זו היתה מושרשת עמוקות בחיי הספרדים, ונשתמרה לדורות. רבי אברהם דוד וואהרמאן מבוטשאטש בעל 'אשל אברהם' (תקל"א-תר"א) ציין כי "בית חתנות... נהוג גם עתה בהרבה תפוצות הגולה לשבעת ימי המשתה" קלח.

פרישת פרוכת על עמודים בבית הכנסת במשך שבעת ימי המשתה, בנוסף לחופת טלית בעת הנישואין, נהוגה היתה במצרים, כפי שראה ותיאר רבי יעקב הלוי מוילנא בעל 'אבן ספיר' (תקפ"ג-תר"ם): "סדר נשואיהם הקידושין והחופה ושבעת ימי המשתה כמנהג הספרדים. בבית הכנסת יש מקום אצל הבימה מושב לחתנים וכתוב על הקיר באותיות גדולות: 'חתנים', וחופת פרוכת פרושה על עמודים ממעל לראשם, כי לא יעשו חופה בעת הקדושין כאשכנזים [=במזרח אירופה], רק יפרשו טלית מצויצת על החתן ועל הכלה ויאמרו ברכת אירוסין ושבע ברכות" קלט.

במרוקו נתקיים המנהג להושיב לשם חופה את החתן והכלה במשך שבעת ימים בחדר מיוחד המרוהט במיטה דקורטיבית מקושטת בסדינים, כפי שניתן ללמוד מתשובתו של רבי אברהם ב"ר מרדכי אנקאווא מפאס בעל 'כרם חמר' (תרכ"ט):
 נכנסה לחופה כדרך הבתולות, ואחר הקדושין וקריאת כתובה עלו למטה, הבעל ואשתו, שהוא חדר מיוחד לחתן ולכלה, ואכלו ושמו כדרך חתן וכלה... הניחום

קלה. ספר הנייר, מהד' מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ד, עמ' קנט-קס.
 קלו. חידושי הרשב"א עמ"ס כתובות ח ע"א ד"ה מכאן ואילך. ועיי' חידושי הר"ן על הרי"ף, כתובות, דף ווילנא דף ג ע"א ד"ה וחתנים מן המנין.
 קלו. חידושי הריטב"א עמ"ס כתובות ז ע"ב ד"ה ת"ר מברכין.
 קלח. אזהרה ב' לרא"ד וואהרמאן, מבוא שו"ת נטע שעשועים, לר' צבי הירש מבוטשאטש.
 קלט. ר"י ספיר, אבן ספיר, ח"א, ליק תרכ"ו, דף י.

שניהם, החתן והכלה במטה, שהוא חדר מיוחד לשניהם... דמקום ישיבת החתן והכלה קרי חופה, ואם כן המטה שעלו לה החתן והכלה ושם עיקר (שיכתב) [שיכתבם] כל ז' הימים זוהי חופה... לא לחנם נהגו קדמונינו לקבוע במטה אותן סדינים מלמעלה ומהצדדים... משום דקיימא להו לקדמונינו ז"ל, שהמטה היא היא החופה, לכך הנהיגו לקבוע בה סדינין כנזכר קמ.

מנהג זה נותר במרוקו עד עליית יהודיה לארץ ישראל בדור אחרון. בקהילותיה "התקינו אפריון שעליו ישבו החתן והכלה. אפריון זה ('טרונ' או 'טלאמון') היה גבוה ועשה רושם של כיסא מלוכה. להכנתו לקחו שולחן, הניחו עליו שני כיסאות מרופדים, כיסו אותם בשטיח ובקישוטים, וזה היה מושב מרשים וגבוה לבני הזוג בחגיגת הנישואין. רק לחתן ולכלה היה מותר לשבת על ה'טלאמון' וכולם נהגו בהם בכבוד מלכים" קמא.

1234567

תיאור מקורי מקהילה בגרוזיה מזכיר את בית החופה כימי חז"ל, שבו התגוררו החתן והכלה הן בימים והן בלילות:

באחאלצ'יחה נערכה החופה בבית החתן. נהוג היה להכין מעין קיטון עשוי מפרוכות של בית הכנסת שנקרא 'אג'לה'. לאחר קריאת הכתובה [והנשואין]... מושיבה ב'אג'לה... והחתן חזר אל הכלה והתיישב לצדה להתייחדות, ואז היו מגישים להם מאכל ומשקה. ה'אג'לה' היה מקובל בקרב יהודי אחאלצ'יחה עד שנות העשרים של המאה, ובני הזוג נהגו לישון בו בשבעת הלילות הראשונים שלאחר החופה קמב.

1234567

בדומה לבית החופה הגרוזיני, ה'אג'לה', הקימו בני בוכרה בית חופה שהיה מכונה בפיהם בשם: 'דרי חורג'ה'. במשך שבעה ימים ישבו החתן וכלתו בבית חופה זה, ולפיכך נקרא שבוע זה: 'הפתי פאי תרת' ('שבוע האפריון'). לפי מנהגם "אחרי החתונה התקיימו במשך שבעה ימים ולילות סעודות של שמחה", את "החתן והכלה הושיבו בחדר מיוחד שנקרא 'דרי חורג'ה', מתחת לחופה שהתקינו... שם" קמג.

באסיה הקטנה נשתמר משהו מבית החופה הקדמון. "מנהג דומה, ה'טלאמו', היה מקובל בקרב היהודים בתורכיה" קמד.

אף בתימן נותר שריד לבית חופה, ה'סיתארה', כפי שמסרו בני ארץ זו: "בכמה מחוזות - שרעב, צעדה, צ'אלע, חבאן ועוד - התקינו בחדר גדול שבבית 'סיתארה', והיא כעין כילה, וילון-מחיצה, פרגוד במרחק מה מן הקיר, ושם מצעות ומרבדים למושב החתן וכלה כל שבעה. רבים נהגו שאחרי מעמד הקדושין והנשואין שנערך... ללא כל חופה נכנסו החתן והכלה אל ה'סיתארה' ועמדו שם דקות אחדות".

היו בתימן שנהגו לברך "שבע הברכות בעמידת החתן וכלה תחת חופת טלית, ואחרי כן כניסתם אל ה'סיתארה". באחד ממחוזות עראן ובעוד מקומות תימן, ערכו את

קמ. שו"ת כרם חמר, ח"א, אה"ע, סי' צ"ד, ליוורנו תרכ"ט, דף מו ע"א-ע"ב.

קמא. ר"ר בן שמחון, יהדות מרוקו - הווי ומסורת, לוד תשנ"ד, עמ' 415.

קמב. ר' ארבל, בארץ גיזת הזהב, תל אביב תשנ"ב, עמ' 122.

קמג. עדות הגב' שולמית תילאיוף, תיאור חתונתה משנת תרפ"ד, הובא ביתד נאמן, י"ד

אלול תשס"ב, מוסף בית נאמן, עמ' 8.

קמד. ר' ארבל, בארץ גיזת הזהב, תל אביב תשנ"ב, עמ' 122.

הכל בבית חופה. החתן קידש את הכלה, ומיד אחר כך בירכו "שבע ברכות בעמידתם תחת ה'סיתארה', ואחרי כן ישיבתם על המושב שב'סיתארה'" קמא.

מנהג זה לא תם, ו"גם בזמנינו יש מהספרדים שעושים אפריון מיוחד בבית הכנסת המיועד לחתן וכלה" קמא.

י. ארץ ישראל

מאז גירוש ספרד ועד הדורות האחרונים נתקיימו בארץ ישראל צורות אחדות של בית החופה או אפריון לשבעת ימי המשתה בבית החתן וגם בבית הכנסת. הדבר מתועד כבר בדברי רבי משה ב"ר יוסף טראני המבי"ט (ר"ס-ש"ם) בשבעת ימי המשתה של כלה ספרדיה בארץ ישראל: "אחר כך הושיכו אותה בבית החתן באפריון הנעשה לה, ונתראית שם בפני כל הבאים לגמול חסד עם החתן והכלה" קמא.

רבי יהוסף שווארץ בעל 'תבואות הארץ' ראה את גילגוליו של בית חופה בבואו לירושלים בשנת תקצ"ז: "אם חל יום חופה במשך השבוע, עומדת בשבת שלאחריו חופה יפה בבית הכנסת, ותחתיה יושב החתן ושושביניו בשעת התפילה" קמא. זאת ועוד, בכל "שבעת ימי המשתה שלאחר החופה... עומדת בבית הזוג חופה נאה ומקושטת, שתחתיה יושב הזוג הצעיר ומקבל את פני האורחים והידידים הבאים לברכם" קמא. פרטים על כך נמסרו בתיאור מאוחר יותר של המנהג הספרדי בעיר הקודש:

בין ספרדים בירושלים... החופה בבית הכלה. פרוכת של בית כנסת מתוחה בחבלים מן הקיר מעל לראש הזוג, הם יושבים תחתיה על כורסות. חופה כזאת עושים גם בבית החתן, לשם מובלת הכלה לאחר הקידושין. בתוך חופת הכלה מדליקים נר על כיסא, ואין איש מעז לשבת שם כל שבעת הימים שהכלה בבית החתן... בעת הקידושין מתעטף החתן בטליתו החדשה ומברך 'שהחיינו' ומכסה בה גם את כלתו... בכל שבעת ימי המשתה לא יצא החתן מביתו. בבוא אורחים - ישב תחת חופתו... רק בשבת ילך בליוויית קרוביו לבית הכנסת וישב שם במקום המיועד לחתנים, תחת חופת משי פרוסה על מוטות עץ קי.

שמרו הספרדים על שני סוגי החופה, היינו חופת הטלית לשעת הנשואין, ובית חופה לשבעת ימי המשתה. מנהג זה מתאשר מתיאור נוסף על מנהג הספרדים שהיה קיים בירושלים: "בשבת לפני החתונה יכינו חופה בבית הכנסת מארבעה פרוכת אצל כותל המזרח כמו סוכה, ותחתיה ישב החתן עם השושבינין בעת התפלה, וכאשר יקראו החתן לתורה ילוו אותו השושבינין... גם בבית החתן יעשו חופה קבוע אל הכותל כמו סוכה, וכשיגיע יום החופה מעמידים את החתן תחת החופה... ואחר כך מכסין את

קמא. היכל עבודת השם, ח"ד, בני ברק [תשמ"ו], עמ' לג. תיאורים נוספים על בית חופה בתימן ראה: ר"ל נחום, מצפונות יהודי תימן, תל אביב תשכ"ב, עמ' 148-149; הליכות תימן, ירושלים תשמ"ז, עמ' 143.

קמא. ר"י ורדיגר, עדות לישראל, תל אביב [חש"ד], עמ' כא.

קמא. שו"ת מבי"ט, ח"א, סי' רמ"א.

קמא. אגרת ר' יהוסף שווארץ מירושלים לאחיו, בתוך: א' יערי (עורך), אגרות ארץ ישראל, תל אביב תשי"ג, עמ' 372.

קמא. שם, עמ' 373.

קמא. א"מ לונץ, 'מנהגי אחינו בארץ הקודש', מובא אצל י"ט לוינסקי, אנציקלופדיה של הווי ומסורת ביחודות, תל אביב תשי"ל, עמ' 217-218.

שניהם בטלית לערך חמשה מנוטין, ואחרי כן מכניסין אותם לבית הנשואין, ועושים משתה גדול... ובשבעת ימי המשתה ישבו החתן והכלה בביתם תחת צל חופה נאה, ומקבלים כל הבאים לברכם, ויחוגו בה בשמחה רבה" קנא.

בתיאור דומה של חתונה ירושלמית משנת תרט"ז, נמסר על חופת חתנים שהוקמה בבית הכנסת על שם רבי יוחנן בן זכאי לרגל שבת נישואין קנב. ביום החתונה תלו בחדר בית הכלולות "פרכת משי, שאולה מבית התפילה, ופרכת שנית מתוחה כאהל... תחת החופה הלזו עמדה הכלה... לימינה עמד החתן" קנג.

כך נמסר גם בשנת תרמ"ב על מנהג הספרדים בירושלים: "החופה תיעשה בבית החתן פנימה. החופה היא יריעות הכפורת של אחת הבתי כנסיות מתוחה בחבלים, מעל הכותל מעט, וחלק הכותל אשר מתחת להחופה יכוסה גם הוא בפרוכת משי, ומתחתה ישבו החתן והכלה. חופה זאת לא תסור עד מלואת שבעת ימי המשתה אשר כל הימים ההם ישבו החתן והכלה מתחתיה, חופה כזאת תיעשה גם בבית הכלה ונר דולק תעמוד תחתיה כל שבעת הימים, ואיש לא ירהיב לשבת שמה כי למקום קדוש יחשבוהו... קודם הקדושין יתעטפו החתן והכלה יחד בטלית חדשה... וכה יעמדו מעוטפים עד אחר כלות כל סדר הקידושין. כל שבעת ימי המשתה לא יצא החתן מביתו ובעת התפלה יאספו קרוביו ומיודעיו לביתו להתפלל ורק ביום השבת בבוקר יבוא החתן לבית הכנסת וישב במקום המיוחד לחתנים מתחת לחופת משי הפרושה על מוטות עץ מהודרים" קנד.

מנהג זה שורר עוד כיום בקרב יוצאי משהד. בבית הכנסת על שם חגי יחזקאל בירושלים, "ב'מזרח' נמצאת פנה מיוחדת שמעליה קבועה חופה - פנה זו מיועדת לחתנים בשבעת ימי המשתה" קנה.

יא. סיכום

חופת טלית נועדה לקנין נשואין, ונשתמרה עד ימינו בקרב בני אשכנז וספרד. נוסף לכך היה בימי חז"ל מיבנה של חופה ששימש לצורך ישיבת החתן והכלה ושמחתם בשבעת ימי המשתה. חופה זו היתה מוקמת בתוך בית, והיו מקשטים, מעטרים ומיפים אותה במיוחד לכבוד החתונה. החופה נעשתה בתוך חדר, לעתים אף חדר קטן. בדרך כלל הוקמו בית חתונות וחופת הנישואין שבתוכו בידי אבי החתן ובתוך ביתו. הקמת בית חופה נחשבת ל'בנין של שמחה', שיש למעט בו בימי צער.

קנא. שערי ירושלם, שער ט', מובא אצל ר"י גליס, מנהגי ארץ ישראל, ירושלים תשנ"ד, עמ' שלו-שלז.

קנב. ירושלימה, וויען תר"ך, עמ' 170.

קנג. שם, עמ' 233.

קנד. לוח ירושלים, שנת תרמ"ב, מובא שם. השוה תיאור נוסף אצל מ' קליין, מנהגי חתונה אצל העם היהודי, תל אביב תשנ"ד, עמ' 78: "מנהגי חתונה אצל הספרדים בירושלים... החופה נערכת בבית הכלה. מעל ראשי הזוג מתוחה בחבלים מן הקיר כפורת של בית הכנסת, והחתן והכלה יושבים תחתיה על כורסות. חופה כזאת עושים גם בבית החתן לשם מובלת הכלה לאחר הקידושין. בבית הכלה תחת החופה מדליקים נר על כיסא ואין איש מעז לשבת שם כל שבעת הימים שהכלה נמצאת בבית החתן... קודם החופה זורש החתן. בעת הקידושין מתעטף החתן בטליתו, מברך 'שהחיינו', ומכסה בה גם כלתו". ראה גם ר"י שווארץ, 'מנהגי הספרדים בארץ ישראל לפני 150 שנה', בתוך: זכור לאברהם, קובץ תורני, חולון תשנ"ו, עמ' תקפז.

קנה. משפחה, מוסף ילדים, גליון 261 (ער"ש פ' בא תשס"ב), עמ' 18.

את שמחת הנשואין חגגו בתוך החופה, ובה ערכו את הסעודה. בכל שבעת ימי המשתה ישבו החתן והכלה בחופה, כי החופה היתה מקום מגוריהם של החתן והכלה בימי כלולותיהם, ואף מקום משכבם לשינה ולבעילת מצוה.

ישיבה משותפת של החתן והכלה בתוך החופה היא סימן ההתקשרות ביניהם, ותשומת הלב לחתן והכלה בעת מגוריהם בחופה, היתה גדולה. בימי חז"ל, היו השושבינים ישנים בבית שהחתן והכלה ישנים בו, כדי לשמש את החתן ואת הכלה בחופה, והיו סועדים עמם בתוך החופה ומשמחים אותם. השושבינים הביאו עמם דורות עבד החתן והכלה, ושמרו עליהם ועל חופתם, שכן החתן והכלה הם מכלל השלושה שחז"ל הצריכו בשמירה.

מן הדברים הבסיסיים בחופה היו הוילונות התלויים בה, שהיו מכונים בשמות שונים: 'וילאות', 'פרכיות', 'מסכות', 'כיליות', 'סדינים מצוירין', 'אהלי חופות' ו'אפריון'. הוילונות שימשו לעתים כמחיצה דקורטיבית לחופה שנבנתה בתוך חדר. מלבד הוילונות הוקמו בחופה עמודי עץ ומחיצות מקושטים לחיזוק מיבנה החופה, ואף להם שמות אחדים: 'קנים', 'קנקנים' ו'חיצאות'.

וילון נפרס גם סביב המיטה וקרוי היה 'כילת חתנים'. הכילה היתה מקום הישיבה בחופה לחתן ולכלה גם יחד. פריטי נוי ממין זה שכיחים היו בחופות בני מלכים. הרבה מאמצים הושקעו בהכנת חופה מפוארת, ולפי מידת המאמצים היתה גם איכות התוצאה.

את החופות היו מקשטים במיני צמחים, שהיו מכונים 'אפיפירות', 'פפירות', 'פריפיר', כעין שנוהגים עוד בימינו בנוי סוכה. בעקבות חורבן הבית, כאשר גזרו חכמים על קישוטים מפוארים בחופה, הוציאו מכלל זה תליית צמחים. אותן 'אפיפירות' היו ענפי אילן עושה פירות, או תקרת עצים מסודרים וקשורים שתי וערב, שטוחה או מעוגלת, שמדלים עליה שריגי גפנים וכיוצא בהם. בימי חז"ל, כשמתו חתן או כלה, כשמלודים אותם לקבורה, היו עושים להם חופה מפני עגמת נפש. אף בחופות אלה היו תולים צמחים ופירות.

החופה על קישוטיה נועדה לכבד את היושבים בה, ולכן היו שהקימו יותר מחופה אחת, כדי להרבות בכבוד הכלה.

לאחר חורבן הבית, גזרו על פאר מופרז בחופה, ואסרו בה קישוטי זהב, 'זהורית' ו'מוזהבות', היינו אריג כצבע אדום, בו נקבעו טסי זהב שמעמידים אותו בצורת כיפה, או 'פהרזני זהב', היינו תכשיט בדמות ירח המיועד לתליה, בדרך כלל בצואר.

מכח כל מאמרים אלה של חז"ל, המתארים בבירור רב כיצד גראה בית חופה, הגיע בעל ה'עיטור' למסקנה כי חופת טלית - והוא הדין התחליף שלה, היריעה על גבי כלונסאות - אינה חופה. למעשה רבותינו הראשונים ואחרונים שנקטו כי חופת טלית היא החופה של קנין נשואין, ידעו מראיותיו של ה'עיטור', אך לא קיבלו את דעתו שבית חופה היא החופה היחידה ואין בלתי. רבותינו הראשונים שלא הלכו בדרכו של בעל ה'עיטור' ונהגו בחופת טלית, לא ניסו לטשטש את ההבדל בין חופת טלית לבית חופה. כבר העירו בעלי התוספות שמעמד הנשואין בארצות אשכנז וצרפת אינו מתקיים דוקא בבית חופה. רובם סברו שחופת טלית אינה בית חופה, אלא שיש לה דין חופה. המנהג במשך הדורות כפי שנתקיים בארצות שונות, מוכיח כי בעת מעשה הנשואין היו